

Адамюк Н. Б.,
аспірант,

Чепчина І. І.,
науковий співробітник

ПОСТУП СПЕЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ: УКРАЇНСЬКИЙ ЖЕСТІВНИК ДЛЯ БАТЬКІВ

Анотація

В статті представлено посібник «Український жестівник для батьків»; висвітлено концептуальний підхід та структуру з точки зору лінгвістичних особливостей природних жестових одиниць та їхніх варіантів за тематичним принципом. Обґрунтовано призначення жестівника для чуючих батьків, які виховують дитину з порушеннями слуху в умовах спеціального та інклюзивного навчання.

Ключові слова: батьки, варіант жесту, види жестів, жестівник, локалізація жесту, позначення, розділ, фото, характеристика руху.

Постановка проблеми. За роки незалежності в українській освіті, як і в суспільстві в цілому, відбулися істотні зміни: з'являються зачатки демократії, плюралізм і паростки духовної свободи. Розбудова національної системи освіти України стала невідкладним завданням науковців у галузі спеціальної педагогіки і психології.

Зі створенням незалежної української держави та визнанням на державному рівні жестової мови і як засобу міжособистісного спілкування, і як засобу навчання дітей глухих та зі зниженим слухом [1] виникає нагальна потреба у вивченні національної ЖМ, як рідної для глухих, на відповідному рівні. Власне, на той час припадає видання відеословника жестової мови [5] та деяких відповідних посібників [4, 9 та ін.]. Зазначені вітчизняні видання мали за мету, окрім знайомства з мовною системою, вивчення, власне, природної мови жестів.

Втім, сучасне життя вимагає кардинальних змін стосовно мовного питання носіїв жестової мови; розгляду і застосування соціокультурної концепції глухоти. У такому контексті у суспільстві

дедалі помітнішими стають напрацювання лабораторії жестової мови Інституту спеціальної педагогіки НАПН України у сфері теоретичної і практичної сурдопедагогіки, а отже, і в системі сучасної освіти, метою яких є формування творчої, ефективної особистості, що її може виховати лише творчий педагог зі знанням жестової мови. Водночас, відчутно загострилась потреба в аналізі та широких узагальненнях, конкретизації і уточненнях нових понять, явищ і напрацювань, кореляції їх зі світовою педагогічною думкою, з'ясуванні новітніх реалій педагогічно-освітнянської дійсності. Такі завдання постали перед творцями першого українського жестівника для батьків.

На сьогодні громадськості України презентовано доробок зазначеної лабораторії ЖМ – видання «Український жестівник для батьків» (далі – Жестівник). Ця унікальна книга – результат плідної праці колективу науковців лабораторії жестової мови спільно з Українським товариством глухих (УТОГ). Видання «Український жестівник для батьків» обсягом понад 15 друкованих аркушів (380 стор.) здійснено видавництвом «Поліграфічний центр УТОГ».

Зростання інтересу до УЖМ є закономірним явищем, обумовленим прагненням суспільства зрозуміти причинно-наслідкові зв'язки і закономірності освітянських процесів і перемін в сурдопедагогіці. У цьому сенсі «Український жестівник для батьків» надає читачеві найкращу можливість ознайомитися з об'єктивною, науково-достовірною інформацією у сфері лінгвістики УЖМ.

Втім, науковцями лабораторії ЖМ, було прийнято рішення підготувати і видати Жестівник, власне, на допомогу чуучим батькам глухої дитини, оскільки першим середовищем у житті дитини є родинне середовище: сім'я. Саме в ній дитина має отримати перше уявлення про навколишній світ засобом комунікації з батьками. І, власне, тому батьки, як перші педагоги, мають володіти мовною компетенцією на відповідному рівні для того, щоб передавати дитині досвід життя; для того, щоб не перервати зв'язок поколінь; для того, щоб дитина стала повноправним членом українського поспільства. Безперечно, що поява цього особливого посібника пов'язана з численними зверненнями до нас батьків глухих і слабочуючих дітей щодо вивчення ЖМ як природної мови їхніх дітей – з усвідомлення важливості родинного виховання.

За висловами експертів з питань УЖМ обсяг Жестівника – це не просто концептуальний погляд на минуле і сьогодення, а наукова спроба зазирнути у завтра.

Жестівник для батьків створювався у надзвичайно стислий термін, тому успішно демонструє нинішній стан розвитку спеціальної педагогіки і психології, а отже, стає певним відліком, віхою, за якою визначатиметься доробок науки.

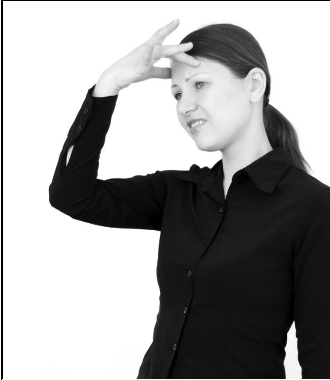
Наклад Жестівника, як для такого виду літератури, необхідної, корисної і цікавої не лише для батьків, а й широкого кола фахівців, читачів, – дуже малий. Було зазначено, що видання здійснювалося без розрахунку на одномоментний комерційний успіх, і видавці пишаються своєю роботою, оскільки розуміють важливість здійсненого.

Трансформація освіти в державі – це не просто зміна її полюсів відповідно до реалій суспільно-політичного й культурно-національного життя. Це послідовна адаптація освітнього процесу до імперативів фундаментальних загальнолюдських цінностей, орієнтація на людину. Освіта – єдиний шлях до розвитку особистості і, насамкінець, держави. Світлана Кульбіда, завідувач лабораторії ЖМ, висловила загальну думку наукових співробітників лабораторії, що робота над українськими жестівниками розпочинається. За певний час має вийти електронна версія нинішнього українського жестівника для батьків, розширена й доповнена. А в перспективі видання буде розгорнуто до багатотомного.

Працюючи над презентованим виданням, його ініціатори й автори виходили з об'єктивної необхідності донести до суспільства значення УЖМ у розвитку спеціальної педагогічної науки та її участі у рівноправному партнерстві для піднесення сучасної педагогіки гуманізму і людинотворення.

Жестівник представляє понад тисячу найпоширеніших і найуживаніших жестових одиниць УЖМ для щоденного вжитку батьками у спілкуванні з дитиною. Вказана кількість мовних одиниць є достатньою для повноцінної родинної комунікації та когнітивного розвитку дитини.

Концептуальність підходу до розробки посібника для полягає, перш за все, в тому, що на відміну від вищезазначених словників ЖМ він створювався за принципом першості ЖМ тоді, як інші виходили з принципу «слово – жест». Зазначений принцип відтворено вже у назві: презентований нами має назву *жестівник*, вищезазначені посібники називаються *словниками*. Таким чином, жестівник містить такі мовні одиниці, які відсутні в словниках жестової мови. Наприклад (*див.* Мал. 1-4).

Мал. 1. ГОЛОВНИЙ БІЛЬ

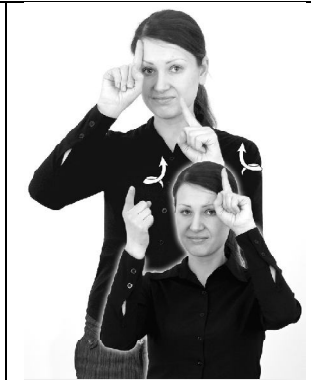

Мал. 2. ПОМИЛИТИСЯ

Пояснюється це тим, що словники КЖм відображають, насамперед, жестові одиниці, які відносяться до словесних позначень. Крім того, принциповим для укладачів було тлумачення жестових понять мовою держави, на території якої функціонує УЖМ.

Мал. 3. ФАНТАЗУВАТИ

Мал. 4. ВИГАДУВАТИ

Слід зазначити, що відомості, сконцентровані у виданні, умовно можна поділити за кількома основними напрямками:

- умовні позначення;
- наочний матеріал;
- українська дактильна абетка.

Наступною особливістю укладання Жестівника є добір мовних одиниць за тематичним принципом. Отже користувачам, яким призначений Жестівник, буде легко керуватися вивченням певних

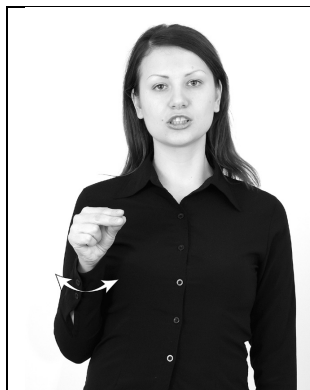
жестових одиниць, які позначають відповідні поняття, відкривши обрану тему за змістовим вказівником. Жестівник пропонує мовні одиниці УЖМ за такими темами (29 тем) як: «Числові позначення», «Дні тижня», «Жести на позначення особи», «Люди: родинні зв'язки і професії», «Медицина», «Одяг», «Взуття», «Час», «Грошові одиниці», «Природа і природні явища», «Кольори», «Тварини», «Їжа й харчування», «Напої», «Фрукти», «Овочі», «Домашні речі», «Школа», «Транспорт», «Заклади», «Установи», «Організації», «Спорт і види спорту», «Запитання», «Звертання, вибачення, прощання», «Місто, село», «Означення», «Жести на позначення дій», «Іграшки».

Для зручності і мобільності під пошуку певної жестової одиниці читачам пропонується як алфавітний вказівник, що міститься в кінці видання, так і відповідна група лексичних одиниць відповідно теми, реєстр якої міститься після назви теми. Наприклад, після назви теми «Числові позначення» слідує реєстр відповідної лексики, яка складається з жестових одиниць.

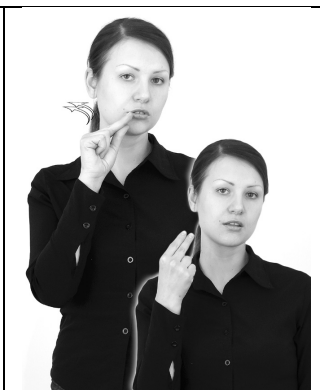
Кожне фото, яке відтворює відповідне поняття УЖМ, демонструє словесні еквіваленти національною та англійською мовами. Підпис фото останньою мовою є додатковим засобом опанування іноземною мовою громадянами України та полегшенням вивчення УЖМ іноземцями різних країн. Що стосується фотознімків і підписів до них, вважаємо за потрібне зазначити, що:

- великі літери (наприклад МАМА, ТАТО, ДИТИНА) позначають жестові поняття, а не слова;

- є фотографії одиничні, подвійні і потрійні – всі вони передають лише одне жестове поняття. Наприклад (див: Мал. 5-7)

Мал. 5. Одиничний

Мал.6. Подвійний

Мал. 7. Потрійний

- подвійні фотографії складаються з більшого і меншого фотознімка: більший фотознімок позначає початкову позицію жестового поняття, а менший – кінцеву позицію.

Безумовно, що дактилологія складає компонент ЖМ, тому укладачі в посібнику помістили дактильну абетку, яка допоможе батькам нечуючої дитини сприяти оволодінню нею другою мовою – СМ.

Наразі звертаємо увагу батьків та інших читачів на лінгвістичні особливості УЖМ, які зафіксовані фотографічно, а саме:

- в УЖМ існують *одноручні* і *дворучні* жести. Це означає, що одноручний жест відтворюється лише однією рукою, як правило – робочою (праворукі правою рукою, ліворукі – лівою), що ми спостерігаємо на Мал. 8-10.

III. ЛІНГВІСТИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ЖЕСТОВОЇ МОВИ

- дворучні жести відтворюються за допомогою двох рук. Серед них ми розрізняємо дві групи:

1. *Симетричні* жести, які характеризуються тим, що дві руки одночасно виконують рухи або:

- а) синхронно в один бік (Мал. 11-12);

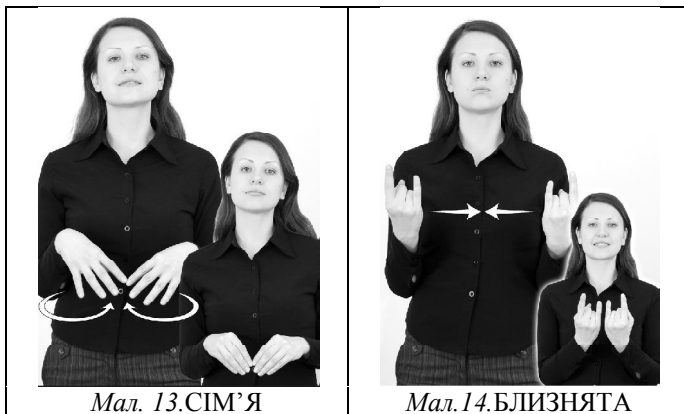

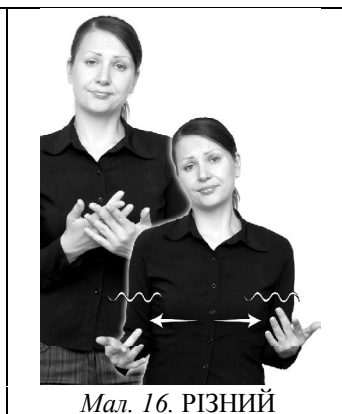
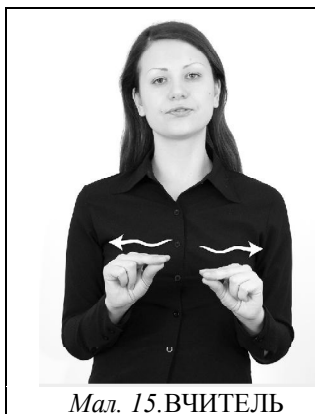
б) назустріч одна одній (Мал. 13-14);

в) протилежно одна від одної (Мал. 15-16)

г) почергово (Мал.17, 18, 19);

Несиметричні жести характерні тим, що і права, і ліва руки під час відтворення, як правило, мають свою конфігурацію (форму руки), локалізацію (місце положення руки) і характер руху. Крім того, зазвичай, робоча рука виконує активну роль, в той час як інша – пасивну (Мал.20-22).

Несиметричні жести характерні тим, що і права, і ліва руки під час відтворення, як правило, мають свою конфігурацію (форму руки), локалізацію (місце положення руки) і характер руху. Крім того, зазвичай, робоча рука виконує активну роль, в той час як інша – пасивну (Мал. 14-15).

За складністю відтворення мовної одиниці спостерігаємо такі групи як:

а) *прості жести*, які мають одну конфігурацію і є, переважно, одноручними жестами (Мал. 23-25);

б) *складні жести*, які і прості, переважно, бувають одноручними, втім, мають не менше двох конфігурацій. Такі жести у Жестівнику складають найбільшу групу. І у них спостерігається початкова і кінцева позиції відтворення (Мал. 26-28);

Мал. 26. БІЛИЙ

Мал. 27. МАРШРУТНЕ
ТАКСІ

Мал. 28. СНІДАНОК

в) складені жести, які складаються за участі обох рук і, як і складні, мають не менше двох конфігурацій під час відтворення (Мал. 29-31).

Мал. 29. ШІСТЬ
КОПІЙОК

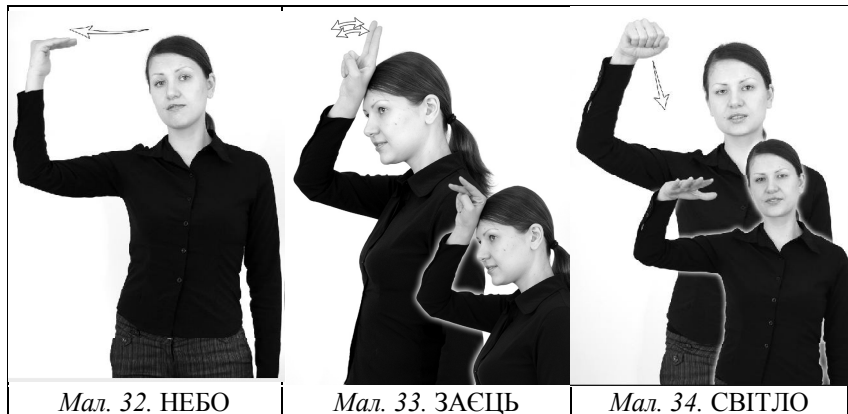
Мал.
30. ГОСПІТАЛІЗАЦІЯ

Мал.
31. ПРИБИРАЛЬНИЦЯ

Фото Жестівника привертають увагу ще й тим, що спостерігаємо різну локалізацію жестових одиниць. Згідно з працею Кульбиди С. В. розрізняються різні позиції відтворення мовних одиниць [6].

Жестові одиниці у позиції № 1 відтворюються над/на голові мовця. Зазначені жести можуть демонструватися і біля голови. Але за умови, що не нижче голови (Мал. 32-34). Слід зазначити, що група у даній позиції є малочисельною.

Інша група жестів у позиції № 2 відтворюються на рівні лоба та з його боків (*Мал. 35-36*). В швидкому мовному потоці носіїв ЖМ жести даної групи можуть нечітко дотримуватися своєї позиції і демонструються на порядок-два нижче.

У наступній позиції № 3 мовні одиниці УЖМ відтворюються в площині середньої і нижньої частині обличчя мовця (*Мал. 37-39*).

Позиція № 4 характерна для жестових одиниць, які демонструються безпосередньо на шії та з боків шії мовця (Мал. 40-42).

Мовні одиниці УЖМ у наступній позиції № 5 засвідчують, що жести відтворюються як на одному плечі (див. Мал. 44), так і на двох плечах (див. Мал. 43 і 45).

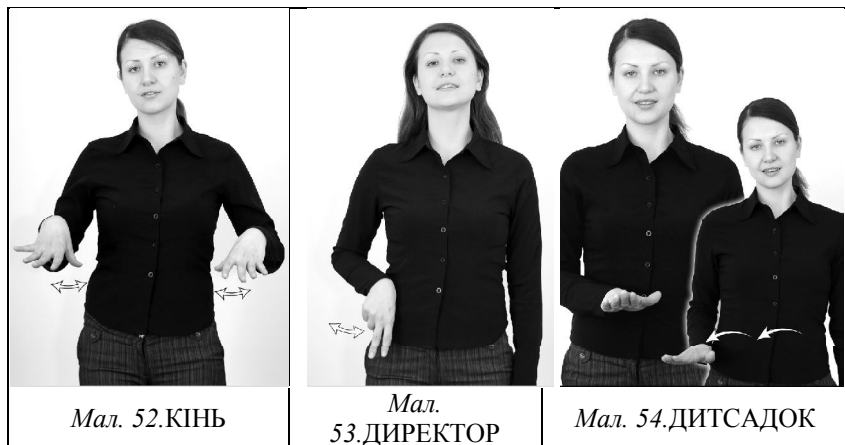
Значна частина жестових одиниць мають місце відтворення у ділянці грудної клітки, як по центру, так і з боків; і дана позиція жестів фіксується під № 7 (Мал.46-48).

Втім, переважна кількість мовних одиниць УЖМ здійснюється в нейтральному жестовому просторі, що за У. Стокувизначається як простір перед промовцем, у якому жест виконується без контакту руки/рук з тілом (Мал. 49-51).

І за деякими прикладами з Жестівника (Мал. 52-54) можна відслідкувати невелику кількість жестів, які відносяться до останньої позиції № 8. Як бачимо, жестові одиниці, подібно до зазначених, відтворюються на рівні талії і нижче неї.

Жестівник особливо цінний тим, що моделлю показу жестових одиниць є носій ЖМ А. Лазаренко, якій як члену лінгвоменшини притаманне досконале застосування немануального компоненту УЖМ, без якої остання не може бути повноцінною і самодостатньою мовною системою. Як бачимо, на Мал.55-63 немануальний компонент представлено цілим спектром почуттів від огидного до радісного.

Мал. 55. НУДОТА

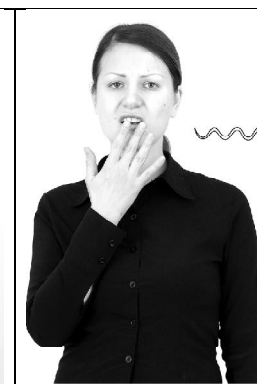
Мал. 56. БІЛЬ

Мал. 57. ЗДРАСТУЙ

Мал. 58. ПРИВІТ

Мал. 59. ПЕРЕЦЬ

Мал. 60. БРУДНИЙ

Мал. 61. ЗПІСОВАНИЙ

Мал. 62. РАДІСНИЙ

Мал. 63. ЗЛИЙ

Вперше в Жестівник вводяться жестові одиниці, що позначають певне поняття у варіантах. Більшість таких варіантів можна віднести до жестових діалектизмів, які враховують мовну особливість певного регіону України. На прикладі: ШОКОЛАДУ і САЛА (Мал. 64-66, 67-69). Слід підкреслити, що УЖМ вільно демонструє зразки діалектизмів, що взагалі характерно для будь-якої мовної системи.

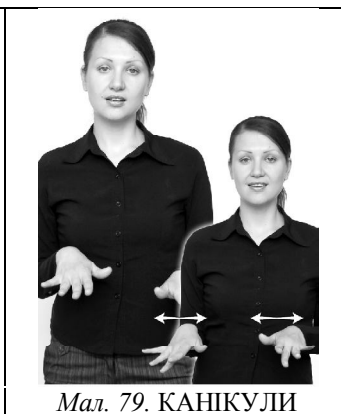
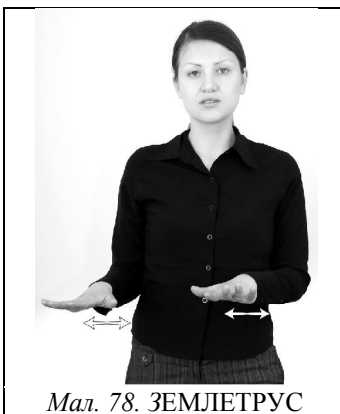
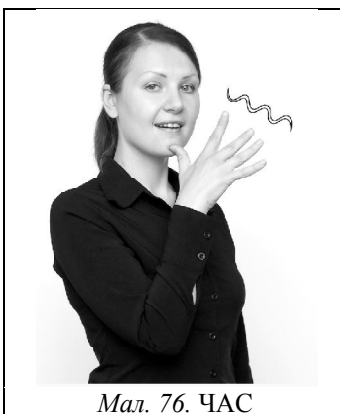
Також у Жестівнику, призначеному для початкового вивчення лексики УЖМ, ми спостерігаємо таке явище як багатозначні жести. Тобто один і той же жест містить у собі різні поняття і зрозуміти відповідне значення можливо лише в контексті. Для наведення

III. ЛІНГВІСТИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ЖЕСТОВОЇ МОВИ

прикладів нами відібрано по два фото для наочного порівняння (Мал. 70-71; 72-73; 74-75; 76-77; 78-79).

Завершуючи висвітлення концептуального підходу до створення Жестівника науковцями лабораторії ЖМ, акцентуємо увагу користувачів на тому, що:

1. Жестівник містить понад 1000 найуживаніших мовних одиниць, але така кількість не означає остаточну кількість понять в УЖМ, оскільки УЖМ є повноцінною мовою, то вона має потужний арсенал жестів для розкриття різних відношень. Даний Жестівник створений для основної категорії користувачів – батьків глухої дитини з метою отримання мовної компетенції для повноцінного взаємного спілкування. Наразі науковими співробітниками лабораторії ЖМ ведеться робота зі складання академічного жестівника, який дозволить визначити точну кількість мовних одиниць УЖМ.

2. Тематичний принцип відтворення жестових одиниць полегшує швидке опанування УЖМ для комунікації на достатньому рівні.

3. Цінний Жестівник тим, що дозволяє вивчити УЖМ користувачам, які географічно розсіяні по території України, оскільки містить варіанти жестових варіантів.

4. Маючи поки що єдиний в Україні Жестівник, поданий державною мовою, останній може тимчасово слугувати настільною книгою для іншої категорії користувачів – педагогів загальноосвітніх спеціальних шкіл для дітей глухих та зі зниженим слухом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні». – Ст. 23. – С. 2.
2. *Зайцева Г. Л.* Жест и слово. Научные и методические статьи. – М., 2006. – 627 с.
3. История ВОГ. Т.2: Составитель В. А. Паленный – М., 2010. – 544 с.
4. Лексикон жестов. – Донецьк: Центр для глухих «Видеть значить слышать», 2004. – С. 60.
5. Книга жестов для неслышающих людей / Авт.-сост. Р. Г. Маринина. – Д.: «Издательство сталкер», 2004. – 320 с.
6. *Кульбіда С. В.* Теоретико-методичні засади використання жестової мови у навчанні нечуючих: монографія / С. В. Кульбіда. – К.: ТОВ «Політпром», 2010. – 503 с.
7. Современные аспекты жестового языка. Сборник статей. – М., 2006. – 277 с.
8. Український жестівник для батьків // С. В. Кульбіда, І. І. Чепчина, Н. Б. Адамюк, Н. В. Іванюшева; НАПН України, Ін-т спец.

- педагогіки, Лаб. жестової мови, Укр. т-во глухих. – К.: СПКТБ УТОГ, 2011. – 380 с.
9. Український тематичний відеословник жестової мови: навчально-методичний посібник. – К.: УТОГ, 2003.
10. Dictionary of British Sign Language /English. /Ed. By D.Brien. London, 1992.

Аннотация

В статье представлено руководство «Украинской жестовик для родителей»; освещен концептуальный подход и структура жестовика с точки зрения лингвистических особенностей природных жестовых единиц и их вариантов по тематическому принципу. Обосновано назначение пособия для слышащих родителей, воспитывающих ребенка с нарушениями слуха в условиях обучения.

Ключевые слова: вариант жеста, виды жестов, жестовик, локализация жеста, обозначения, раздел, фото, родители, характеристика движения.

Summary

A “Ukrainian Signs for parents” educational supply is presented in this article; a conceptual attitude and structure of the educational supply is indicated as to representation of material from the point of view of linguistic features of natural sign units and their variants on thematic principle. Foundation is done of this manual assignation for hearing parents who bring up a child with violations of hearing under the conditions of inclusive studies.

Keywords: parents, variant of sign, types of signs, signs manual, inclusive studies, localization of sign, denotation, division, photo, description of motion.